УДК 528.9 (94.477)

Супрун-Яремко Н. О.,

e-mail:esperance.supr@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7645-0647,

д.мистецтвозн.н., проф. кафедри музичної фольклористики, Львівська Національна музична академія ім. М. Лисенка, дійсний член Наукового товариства ім. Т. Шевченка, член Національної спілки композиторів України, м. Львів

ЯКІВ МИШКОВСЬКИЙ: «ЗАГАДКА» ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ?

Анотація. У статті розглянуто діяльність Якова Мишковського – класика української кубанської літератури, культурного та військового діяча української Кубані. Мета статті усунути розбіжності та виявити невідомі та маловідомі факти життєдіяльності та творчості. У контексті реалізації цього завдання були використані дослідження кубанського україніста В. К. Чумаченка, джерелознавчі праці українського літературознавця І. Стешенка (1913 р.) і кубанського літературознавця М. Саділенка (1928 р.), а також документи державного архіву Краснодарського краю (ГАКК), державного архіву Харківської області, документи Харківської наукової бібліотеки ім. В. Короленка та бібліотеки Наукового товариства ім. Шевченка у Львові та ін. На основі емпіричних досліджень та порівняльного аналізу досліджено життєвий шлях Якова Семеновича Мишковського. Доведено, що Я. Мишковський, білоруський дворянин, син священика із Чаусовського повіту Могилевського намісництва, народився близько 1767 р. Одержавши освіту в Могилевській духовній семінарії, від 1784 р. викладав у ній латинську мову, а від 1785 р. – поезію і філософію. Від грудня 1788 р. був учителем природної історії та географії в Могилевському Головному народному училищі. У 1800 р., коли він отримав звання титулярного радника, почався київський період життєдіяльності Я. Мишковського – спочатку директором Київського-на-Подолі Головного народного училища, а впродовж 1809-1819 рр. – директором Першої Київської гімназії. Вийшовши у відставку, подався до Кубанського краю. Там він обійняв посаду вчителя Темрюкського, а згодом Щербинівського церковно-парафіяльних училищ, пізніше записався в козаки Чорноморського козачого війська. Служіння на Кубані (вірогідно, до 1828 р.) дало можливість Я. Мишковському глибоко пізнати побут і культуру українсько-кубанського козацтва, що й надихнуло його на створення наслідувальної поеми «Харко, запорозький кошовий». Остання згадка про Я. Мишковського, де він названий дворянином Старощербинівського куреня, відноситься до 1842 р. Дана проблематика є ще недостатньо вивченою й потребує подальших наукових досліджень.

Ключові слова: література, Я. Мишковський (Я. Кухаренко), Кубань, Україна, Катеринодар, Харків.

Suprun-Yaremko N. O.,

e-mail:esperance.supr@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-7645-0647,

Doctor of Arts, prof. of the Department of Musical Folclore Research, Lviv National Academi of Music M. Lysenko, member of the Scientific T. Shevchenko, member of the National Union of Composers of Ukraine, Lviv

WHAT IS YAKIV MYSHKOVSKY: IS THE PUZZLER, IS IT REALITY?

Abstract. The article deals with the activity of Yakiv Myshkovsky, a classic of Ukrainian Kuban literature, a cultural and military figure of the Ukrainian Kuban. The purpose of the article is to eliminate differences and to reveal unknown and little known facts of life and creativity. In the context of this task, studies of the Cuban Ukrainian writer VK Chumachenko, source studies of Ukrainian literary critic I. Steshenko (1913) and Kuban literary critic M. Sadilenko (1928), as well as documents of the state archive of the Krasnodar Territory (GAKK) were used., State Archives of Kharkiv Oblast, documents of Kharkiv Scientific Library V. Korolenko and the Libraries of the Scientific Society. Shevchenko in Lviv and others. On the basis of empirical researches and comparative analysis the life path of Ya. Myshkovsky was investigated. It is proved that Ya. Myshkovsky, a Belarusian nobleman, son of a priest from

the Chausovsky district of the Mogilev province, was born about 1767. He received his education at the Mogilev Theological Seminary. From December 1788 he was a teacher of natural history and geography at the Mogilev Main People's School. In 1800, when he received the title of titular advisor, the beginning of Kyiv's life of Ya. After retiring, he went to the Kuban region. There he took up the post of teacher Temryuksky, and later Shcherbinovsky Church and Parish Schools, later enrolled in the Cossacks of the Black Sea Cossack army. The ministry in the Kuban (probably until 1828) enabled Ya. Myshkovsky to gain a thorough understanding of the life and culture of the Ukrainian-Kuban Cossacks, which inspired him to create a follow-up poem "Kharkov, the Cossack chieftain". The last mention of Ya. Myshkovsky, where he is called the nobleman of the Staroscherbinov kuren, dates back to 1842. This issue is still poorly understood and needs further scientific research.

Keywords: literature, Yakiv Myshkovsky (Ya. Kukharenko), Kuban, Katerynodar, Kharkiv.

DOI: <http://doi.org/10.36477/2616-8510-2019-16-06>

Постановка проблеми. У 1997 р. в журналі «Кубань: проблемы культуры и информатизации», одним із фундаторів якого є Краснодарська академія культури (нині державний університет культури і мистецтв), була опублікована стаття кубанського українця Віктора Кириловича Чумаченка (1956-2017) «Загадка Якова Мишковського»¹. У ній автор, який до певного часу вірив у «літературознавчу легенду»² про Якова Кухаренка (1799-1862) як про кубанського письменника, що здійснив «першу в українській літературі спробу створення національної поеми»³ «Харко, запорозький кошовий», досліджує причини «народження» легенди, з'ясовує відношення до неї імені прославленого кубанського козачого отамана і культурного діяча Я. Кухаренка, робить реконструкцію літературного «обличчя» Якова Мишковського як автора єдиної й незавершеної поеми про запорожця Харка. Базуючись на фактах джерелознавчих робіт українського літературознавця Івана Стешенка (1913 р.)⁴ і кубанського літературознавця Михайла Саділенка (1928 р.)⁵, а також документів державного архіву Краснодарського краю (ГАКК)⁶.

Виклад основного матеріалу дослідження. В. Чумаченко знаходить «свою» відповідь на поставлене І. Стешенком питання, хто такий Яків Мишковський. Як пише В. Чумаченко, український літературознавець І. Стешенко публікацією у 1913 р. знайденого ним в архіві Я. Кухаренка рукопису про Харка «наголосив читацькому світові про невідому до цього часу бурлескно-трагедійну поему Якова Мишковського» і в той самий час у своїх коментарях до неї «відмовив Я. Мишковському в праві на життя», приписавши авторство поеми Я. Кухаренку⁷. Незважаючи на те, що під час українізації на Кубані в 1921-1933 рр. докази І. Стешенка були поставлені під сумнів завідувачем українського відділення Кубанського педінституту М. Саділенком, який здійснив компаративний текстологічний аналіз поеми «Харко, запорозький кошовий» і літературних творів Я. Кухаренка, опублікувавши у 1928 р. в «Известиях» інституту дослідницьку статтю (що незабаром потрапила у спецховище), в українському літературознавстві й до цього часу авторство поеми пов'язується з ім'ям Якова Кухаренка.

Через багато десятиліть дослідник літературних традицій кубанського козацтва Віктор Чумаченко поставив за мету «продовжити роботу там, де Саділенко зупинився», і задався питанням, хто такий Яків Мишковський, маючи намір виправити «прикру і занадто затяжну помилку»⁸. Знайдені ним у Краснодарі архівні документи 1818-1819 рр. з історії просвітництва на Кубані – *Справа училищного комітету Імператорського Харківського університету і Довідник перших кубанських вчителів* – дали не лише правдивий матеріал, а й можливість відтворити гіпотетичний «образ» Якова Семеновича Мишковського, підканцеляриста Харківського університету, який в серпні 1818 р. подався до Кубанського краю, що перебував у стані довготривалої Кавказької війни 1794-1864 рр. із закубанськими горцями. Там він обійняв посаду вчителя Темрюкського, а згодом Щербинівського церковно-парафіяльних училищ, пізніше записався в козаки Чорноморського козачого війська (ЧКВ) і почав працювати над «запорозькою» поемою безпосередньо в місцях, «куди приваблювала його дія сюжету, що розгортався»⁹.

Часткова «відгадка» «загадки» Я. Мишковського, здійснена В. Чумаченком, і зумовлене цим природне бажання зіставити публікації поеми «Харко, запорозький кошовий», що виходили під ім'ям Я. Кухаренка (Екатеринодар, 1919; Київ, Прага, 1928; Київ, 1959), з новим виданням під номінацією справжнього автора, спонукало його (В. Чумаченка) вмістити у скороченому вигляді п'яту частину і фрагменти із сьомої частини поеми в упорядкованому ним (у співавторстві з донецьким літературознавцем Вадимом Оліфіренком) навчальному посібнику-хрестоматії з української літератури для 5-7 класів кубанських шкіл «Козак Мамай»¹⁰. У попередньому слові «Яков Мишковский» В. Чумаченко подає відомості щодо нього як творця

єдиної, що дійшла до наших днів, незавершеної (сім частин) історико-героїчної поеми, створеної під сильним впливом бурлескно-травестійної «Енеїди» класика української літератури Івана Котляревського (1769-1838), а також авторський опис мандрювань у пошуках долі кошового отамана Харка після зруйнування у 1775 р. московським військом Запорозької Січі.

У написаній, як і «Енеїда», десятирядковою строфою (децимами) поемі Я. Мишковського розгортається сюжет, що основною своєю канвою є аналогом коміко-героїзованого сюжету поеми І. Котляревського. Колоритний «образ» Харка, який уцілів під час морської бурі і опинився в міфічній країні Імгертін, можна уявити, прочитавши такі рядки із сьомої частини поеми Я. Мишковського [с. 162-163]:

На йому був сатовий	Шапка сива невисока,
Із вильотами каптан,	Із оксамиту вершок;
А під ним кармазиновий	Шабля висить коло бока,
Трохи довшенький жупан:	Через плечі був шнурок,
Позументом скрізь обшитий,	Пістолет за пояс вткнутий,
Золотом весь як облитий,	Мов в сметану обмокнутий,
Пояс шалевий новий.	З камінцями, у сребрі.
На йому штани матнисті,	Висли чухалки, ложешник,
Сап'янці червоні чисті,	Відвиртки, ріжок, кулешик;
Сам козак ще молодий.	Все вцяховано в корі.

Читає, хоча б коротко знайомий з історією переселення залишків запорозького війська на Кубань, може пізнати в країні Імгертін степову територію Північно-Західного Кавказу, відому за тих часів під назвою «Чорноморія», а в самому запорозькому кошовому – другого отамана Чорноморського козачого війська (ЧКВ) Захарія (Харка) Чепигу (Чепегу) (1726-1797), який 23 жовтня 1792 р. суходолом привів на Кубань кінський загін козаків, і саме за п'ятирічний період його отаманства в пустельних кубанських степах було побудовано численні курені (38), мости, дороги, кордони, млини, тобто закладено економічний і воєнний фундамент ЧКВ.

У авторки даної статті інтерес до особистості Якова Мишковського виник у зв'язку з дослідженням народнописенної культури українців Кубані і знайомством у 2000 р. з Віктором Чумаченком. Пошукова робота в державному архіві Харківської області, Харківській науковій бібліотеці ім. В. Короленка та бібліотеці Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ) у Львові надала додаткові відомості, що розширили уявлення про Якова Мишковського (інші написання його прізвища – Мішковський, Мешковський) з «географічного» боку. Як виявилось, його життєдіяльність була пов'язана не лише з Харковом і Кубанню, а й з Києвом і Могильовим (Білорусь). Вперше ім'я Я. Мишковського нам зустрілося в розділі «Бібліографія» XXXIII тому Записок НТШ за 1900 рік, у якому повідомлялося, що якийсь Голубовський, посилаючись на рукописні документи з історії Першої Київської гімназії, подав таку інформацію: «Її *стречено спочатку ворожо, і лише завдяки енергії першого директора Якова Мишковського вона не пропала, а кріпко станула на ноги*»¹¹. Дізнавшись, отже, про київський період діяльності Я. Мишковського на посаді директора Першої в Києві чоловічої гімназії, нескладно було вийти на «гімназійну» інформацію щодо нього.

Століттю Київської імператорської гімназії, яка у 1809 р. була заснована на базі Головного народного училища (відкритого у 1789 р. в Києві-на-Подолі), у 1811 р. особливим уставом віднесена до вищого навчального закладу і 30 січня 1812 р. святково освячена тодішнім митрополитом Київським і Галицьким Серапіоном, присвячена ювілейна книга, видана в Києві 1911 р.¹²

У невеликій біографічній довідці, вміщеній в цій книзі, повідомляється, що Яків Семенович Мишковський, білоруський безмастний дворянин, син священика із Чаусовського повіту Могилевського намісництва, народився близько 1767 р. (рік смерті не вказаний). Одержавши освіту в Могилевській духовній семінарії, від 1784 р. викладав у ній латинську мову, а від 1785 р. – поезію і філософію. Від грудня 1788 р. був учителем природної історії та географії в Могилевському Головному народному училищі. Очевидно, у 1800 р., коли він отримав звання титулярного радника, почався київський період життєдіяльності Я. Мишковського – спочатку директором Київського-на-Подолі Головного народного училища, а від січня 1809 р. і до кінця 1819 р. – директором Першої Київської гімназії. У 1820 р. він вийшов у відставку в чині надвірного радника, отримавши одноразову допомогу в розмірі 2200 карбованців, а надалі щорічно отримував пенсію у розмірі 1500 карбованців. Як безмастний дворянин Я. Мишковський мав шість кріпацьких душ чоловічої статі. Одружений був на представниці відомого дворянського білоруського роду Іллінічів, з якою мав п'ятьох синів і двох доньок¹³.

В ювілейній промові, наголошеній у 1911 р. директором Київської гімназії Н. В. Стороженком¹⁴ на честь її сторіччя, було надано історичний екскурс, пов'язаний з перехідними труднощами, коли на базі Головного народного училища у 1809-1811 рр. була організована Перша гімназія, підпорядкована Віленському університету, піклувальником якого був польський князь Чарторийський¹⁵. Посилена на той час полонізація краю, включеного до складу Віленського навчального округу, спроби окатоличення Києва та грошові засоби, зібрані Чарторийським і його найближчим співпрацівником графом Чацьким¹⁶ на утворення гімназії, сприяли тому, щоб навчання в ній відбувалося польською мовою. І тільки завдяки активному втручанням таких державних діячів, як міністр внутрішніх справ В. Кочубей, військові М. Кутузов та М. Милорадович¹⁷, полонізація гімназії не відбулася. Коли ж почалася війна 1812 р. і головнокомандуючий М. Кутузов та воєнний губернатор М. Милорадович були відізані на захист вітчизни, єдиним піклувальником гімназії лишився її перший директор Яків Семенович Мишковський. Йому довелося вести боротьбу не тільки з власними ворогами, а й з численними «недоброхотами» – киево-подольськими міщанами, котрі «... не хотіли примиритися з ліквідацією Головного народного училища, що знаходилося на Подолі, і з заснуванням переважно дворянського напрямку гімназії...»¹⁸. Дозволимо процитувати не позбавлений пафосу фрагмент із ювілейної промови Н. В. Стороженка, що характеризує діяльність Я. С. Мишковського у важкому для виживання гімназії воєнному 1812 році: «Боротьба, що було тимчасово згасла завдяки могутньому голосу Милорадовича, займалась з новою силою, коли гімназія залишилася без своїх високих заступників, Кутузова і Милорадовича. Директора Мишковського, самовідданого трудівника і вірного служителя престолу й Вітчизні, підозрювали в єзуїтизмі, в таємній прихильності до химерних мрій польських шовіністів, в різного роду зловживаннях... стійкий Мишковський, за підтримки тодішнього київського губернського предводителя дворянства, графа Адама Станиславовича Ржевуського¹⁹, людини шляхетної, широко освіченого і гарячого прихильника народного просвітництва, пережив усі ці прикrostі, зберіг своє юне дітище і передав його наступним поколінням, загартованим у боротьбі за існування від самого народження»²⁰.

В архіві Харківської області нам пощастило знайти автограф статського радника Якова Мишковського у вигляді написаного на семи сторінках *Прохання* до тогочасного директора Київської гімназії і училищ Г. Петрова, датоване 16 грудня 1828 р.²¹. Зміст *Прохання* торкається сина, Олександра Мишковського, який закінчив у 1818 р. повний курс Київської гімназії (до *Прохання* додана переписана батьком на двох сторінках копія атестату), десять років прослужив в артилерії й забажав присвятити себе громадській діяльності. У зв'язку з останнім батько звернувся до директора гімназії, прохаючи його видати сину формальний студентський атестат для вступу до університету. У *Проханні*, написаному каліграфічним почерком і в характерному для першої половини XIX ст. офіційно-вітійоватому стилі, є відомості, котрі торкаються тих перетворювань і випробувань, які їх супроводжували і що їх пережила гімназія до 1820 р., – в період директорства Я. Мишковського. Згадує, зокрема, автор *Прохання* і важкий період становлення гімназії, коли «... злослівість проти нового цього закладу шукала і знаходила недоброзичливих, на жаль, навіть серед колишніх вчителів, так що деякі з них, звабливі примарами своїх мрій, з року до року винаходили і посилювали різні заперечення – то в особі директора, то прямо проти власних вихованців...»²². Згадує Я. Мишковський і період суттєвих змін у системі структурування навчальних закладів, коли в жовтні 1818 р. «... відбулося височайше веління щодо переведу київських училищ від Віленського до округу імператорського Харківського університету»²³. Дізнаємось із *Прохання* і про те, що Я. Мишковський викладав у Київській гімназії курс «правових наук»²⁴.

Зіставляючи факти, почерпнуті з усіх джерел, що були в нашому порядкуванні, переконуємося в деякому хронологічному різночитанні. Це позначена жовтнем 1818 р. дата переходу Київської гімназії у підпорядкування Харківського університету²⁵; датоване 27 серпнем 1818 р. *Прохання*, до якого університету щодо звільнення його з посади підканцеляриста і призначення учителем Темрюкського (на Кубані) парафіяльного училища²⁷; датований 20 жовтня 1818 р. рапорт у училищний комітет Харківського університету доглядача чорноморських училищ, військового протоієрея К. Росинського²⁸ з проханням задовольнити бажання учителя Я. Мишковського записатися в козаки Чорноморського війська²⁹; помічений кінцем 1819 р. вихід надвірного радника Я. Мишковського у відставку з посади директора Першої Київської гімназії³⁰. На запитання, як зіставити ці дати, дослідник творчості Я. Мишковського В. Чумаченко надає відповідь (у листі до авторки статті), зміст якої полягає в тому, що в XIX ст. «повільно оберталися колеса бюрократичної машини», і людина, призначена на нову посаду, могла до трьох-шести місяців не знати про це і в послужному списку значитись як і досі службова. Ось чому, запевнює В. Чумаченко, немає рації перейматися визначеними різночитаннями.

Реальним лишається той факт, що начальство Харківського університету, у підпорядкуванні якого знаходилася Перша Київська гімназія, очевидно, запропонувало відставному директору Я. Мишковському (а може, й з його власної подачі) вакансію в Чорномор'ї, що тоді також входила до Харківського навчального округу. Служіння на Кубані (вірогідно, до 1828 р.) дало можливість Я. Мишковському глибоко пізнати побут і культуру українсько-кубанського козацтва, що й надихнуло його на створення наслідувальної поеми названий дворянином Старощербинівського куреня, відноситься до 1842 р.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Отже, на нашу думку, до цього часу невизначеними роками життя Я. Мишковського можна вважати такі: 1767-після 1842 р. Вважаємо, що дана проблематика є ще недостатньо вивченою й потребує подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

- ¹ Чумаченко В. К. «Загадка» Якова Мышковского. *Кубань: проблемы культуры и информатизации*. Краснодар : КГУКИ, 1997. № 2 (9). С. 12-14.
- ² Там само, с. 12.
- ³ Чумаченко В. К. «От де, люде, наша слава...». *Курень: Антология кубанской литературы конца XVIII- начала XX веков*. Сост., предисловие и комментарии В. К. Чумаченко. Краснодар : Южная звезда, 1994. С. 3.
- ⁴ Стещенко І. Новий твір Я. Кухаренка (?) «Харко, запорозький кошовий». *Записки Наукового Товариства в Києві*. Київ, 1913. Кн. XII. С. 80-100.
- ⁵ Саділенко М. А. Аналіза поеми «Харко, запорозький кошовий». *Известия Кубанского педагогического института*. Краснодар, 1928. Вып. 1. С. 165-178.
- ⁶ Дело учебного комитета Императорского Харьковского университета «Об учителе Щербиновского приходского училища Мышковском». Нач. 27 августа 1818 г. – оконч. 11 февраля 1819 г. ГАКК, фонд 468, опись 1, дело 66. Листы (л. л.) 1-12; Дело «Об открытии в войске Черноморском приходских училищ и об определении в оные учителей и надзирателей» [сост. К. В. Россинский. 3 июля 1819 г.]. ГАКК, фонд 427, д. 75.
- ⁷ Чумаченко В. К. «Загадка» Якова Мышковского. С. 12.
- ⁸ Там само, с. 13.
- ⁹ Там само, с. 13.
- ¹⁰ Харко, запорозький кошовий. Поема. *Козак Мамай: навч. посібник-хрестоматія з української літератури* [упоряд. В. В. Оліфіренко, В. К. Чумаченко]. Київ – Донецьк – Краснодар, 1998. С. 144-164.
- ¹¹ Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. Львів, 1900. Т. XXXIII, с. 35.
- ¹² Киевская Первая гимназия. Столетие Киевской Первой гимназии (1809 - 1811 - 1911). Киев : Тип. Кульженко, 1911. Т. 1: Именные списки и биографии должностных лиц и воспитанников гимназии. XII. 548 с.
- ¹³ Там само, с. 134.
- ¹⁴ *Стороженко Микола Володимирович* (1862, Полтавщина – 1942 або 1944, Франція) – український історик, публіцист і педагог, директор Четвертої (1895-1909) і Першої (1909-1919) Київських гімназій. Сприяв старшому братові Андрію Стороженку в складанні й виданні семитомного фамільного архіву «Стороженки» (1902-1910). У 1911 р. під редакцією Миколи Стороженка вийшов третій том збірника «Столетие Киевской Первой гимназии».
- ¹⁵ *Князь Чарторийський Адам Єжи* (1770, Варшава – 1861, біля Парижа, Франція) – голова княжого польського роду Чарторийських, польський і російський державний діяч. У 1803 р. – піклувальник Віленського навчального округу з центром в імператорському Віленському університеті. У 1804-1806 рр. – міністр іноземних справ Росії. Після поразки польського повстання 1830 р. переїхав до Парижа, де став головою польської еміграції, виступаючи як один із організаторів спрямованих проти Росії польських рухів.
- ¹⁶ *Граф Чацький Тадеуш (Фаддей)* (1765, с. Порицьк, Волинь – 1813, Дубно) – польський просвітитель, педагог, історик, нумізмат. Державну діяльність почав шкільним інспектором в Україні. Прагнути витиснути з освіти єзуїтів, організував підписку на користь відкриття гімназій в Києві і Вінниці, заснував бібліотеку, ботанічний сад та гімназію (ліцей) у Кременці, яка стала одним із найбільших закладів Віленського навчального округу. Входив до «Комісії народної освіти», створеної королем Станіславом Августом Понятовським у 1773 р., фактично посівши місце міністра освіти. За твердженням В. Войтовича, метою діяльності Т. Чацького було «зупинити русифікацію і зберегти колонізований образ України» [Войтович В. Томаш Оскар Сосновський. Скульптура класицизму. Рівне : Видавець В. Войтович, 2015. С. 82].
- ¹⁷ *Милорадович Михайло Андрійович* (1771-1825) – російський генерал від інфантерії (1809), один із предводителів російської армії під час війни 1812 р., Санкт-Петербурзький військовий генерал-губернатор і член державної Ради (1818-1825), син Чернігівського намісника. У 1810-1812 рр. – Київський військовий губернатор. Від 1812 р. – в кампанії проти Наполеона Бонапарта. Учасник понад 50 битв. В день Сенатської площі отримав дві рани, одна з яких виявилась смертельною.
- ¹⁸ Киевская Первая гимназия. Столетие Первой гимназии (1809 – 1811 – 1911). Киев : Тип. Кульженко, 1911. Т. 1: Именные списки и биографии должностных лиц и воспитанников гимназии. – XII, с. 22.
- ¹⁹ *Ржевуський Адам Станіславович* (1760-1825) – польський літератор, чиновник на службі Речі Посполитої, а після її ліквідації – Російської імперії як статський радник, голова громадської палати у знов утвореній

Брацлавській губернії. У 1808 р. київське дворянство вибрало його губернським маршалом. У його спадщині – праці політичного характеру, ліричні вірші, переклади елегій і трагедій Тибулла.

²⁰ Киевская Первая гимназия... С. 22.

²¹ Державний архів Харківської області. Фонд 667, опис 283, справа 177 – Л. л. 10, 10 зв., 11, 11 зв., 12, 12 зв., 13, 14, 14 зв.

²² Згадана архівна справа, л. 10 зв.

²³ Там само, л. л. 10 зв., 11.

²⁴ Там само, л. 12.

²⁵ Там само, л. 10.

²⁶ Чумаченко В. К. «Загадка» Якова Мишковського. С. 13.

²⁷ Там само.

²⁸ *Россинський Кирило Васильович* (1776, Херсонщина – 1825, Єкатеринодар) – протоієрей, просвітител Чорноморії, де працював від 1803 р. Відкрив 27 церков, куренні церковно-парафіяльні училища, повітове училище, військову гімназію, духовне училище, створив хор при ЧКВ. Був дійсним членом Харківського університету, член-кореспондентом Санкт-Петербурзького імператорського людинолюбного Товариства. Подавав приклад людинолюбства, утримуючи деяких учнів Єкатеринодарського училища. Віддаючи усі сили і власні кошти на справу розвитку просвітництва на Кубані, наприкінці життя потрапив у злидні. За словами кубанського історика Федора Щербини, К. Россинський належав до тих діячів, доля котрих «була історично пов'язана з організацією війська і запровадженням в краї громадського життя і порядків», серед яких «опинилися люди найвидатніші».

²⁹ Вказана праця В. К. Чумаченка. С. 13.

Киевская Первая гимназия... С. 134.